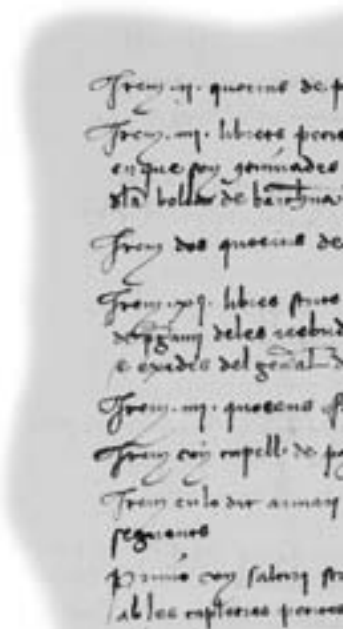

De drassanes i drassaners: Eloi de Navel († 1457), un drassaner lletraferit

J. Antoni Iglesias i Fonseca
Seminari de Paleografia, Diplomàtica
i Codicologia
Universitat Autònoma de Barcelona

La història de les Drassanes de Barcelona no és només la història de la institució i del conjunt d'edificis destinats a la construcció de vaixells és, també, la història dels homes que hi treballaren, de vegades no massa coneguda. El drassaner, l'encarregat de la custòdia i de l'administració de la drassana (generalment un mercader), n'és un. Com se sap, a Barcelona hi havia un «drassaner de la ciutat» i un «drassaner del General» per a inspeccionar les obres per compte de la Ciutat o de la Generalitat, respectivament.

La documentació medieval conservada ens ha permès conèixer el nom d'alguns dels drassaners del General per als segles XIV i XV: Arnau de Prats, Bernat de Condamina, Bartomeu Desfeu, Guerau Gausachs, Bartomeu de Navel, Eloi de Navel, Francí de Santceloni, Jaume Joan, Pere Esteve i d'altres. En aquesta aportació -treball elaborat dins el projecte d'investigació *La escritura y el libro en Cataluña (siglos XII-XIV)*- ens apropiem, a través de la documentació notarial, als gustos literaris d'un d'aquests drassaners, Eloi de Navel.

■ ELS NAVEL: MERCADERS I DRASSANERS

Eloi de Navel no és el primer membre de la família Navel que exercí aquest càrrec. Bartomeu, el seu pare, és la primera persona de la nissaga Navel vinculada a les Drassanes de Barcelona. Pels dietaris de l'època sabem que Bartomeu de Navel fou nomenat per la Diputació del General «darassaner [sic] del General de Cathalunya» el 18 de març de 1423 en substitució de Guerau de Gausachs (aquest havia mort només dos dies abans)¹. La seva remuneració serà «lo salari acustumat de trenta lliures per any». A aquesta responsabilitat, Bartomeu de Navel n'afegirà d'altres, com la d'adjunt del regent de comptes del General² i la d'administrador de determinades imposicions del General³. La seva mort és enregistrada el 30 de maig de 1439⁴.

El 2 de juny, les responsabilitats de Bartomeu de Navel passaren, per decisió dels diputats i oïdors de comptes del General, a dos membres de la seva família: el seu fill Joan de Navel s'encarregarà, a partir d'aquest moment, de la tasca d'adjunt del «regent dels comptes» del Gene-

ral⁵, mentre que Eloi de Navel el succeirà en l'ofici de «daraçaner»⁶.

Eloi de Navel exercirà aquest càrrec entre el 2 de juny de 1439 i el 26 de juny de 1457, dia en «lo qual morí de glànola, la ànima del qual haja bon repòs en paradís, car fort és stat bon hom»⁷. Eloi va ser una de les 407 persones que moriren a Barcelona, només aquell mes de juny, víctimes de l'epidèmia de «glànola» (pesta). Entre els mesos de maig i novembre de 1457 foren milers les persones que passaren a millor vida com a conseqüència d'aquesta epidèmia⁸.

No serà fins al 22 de desembre de 1457 que tindrem notícia del nou encarregat de les drassanes, Francí de Santceloni, ciutadà de Girona i germà de mossèn Jaume Francesc de Santceloni, diputat del braç reial (curiosament, o potser no tant, integrant del grup de diputats i oïdors de comptes del General que decidiren sobre el nomenament). En absència de Francí de Santceloni «comenaren lo dit officí a regir», en expressió de la crònica, a Jaume Joan, mercader i ciutadà de Barcelona. «Lo salari acustumat de .XXX. lliures» és el que també va rebre aquest nou drassaner⁹.

■ L'INVENTARI, LA SUBHASTA DE BÉNS I EL LLIBRE DE MARMESSORIA D'ELOI DE NAVEL

Com acabem de veure, Eloi de Navel va morir víctima de la pesta el 26 de juny de 1457, després d'haver-se encarregat durant 18 anys de les Drassanes. Poc més d'una setmana després, el 4 de juliol, s'inicia el seu inventari de béns, que quedarà enllestit el 14 de juliol. L'inventari de béns va seguir d'una subhasta o encant, que trigarà encara uns mesos a realitzar-se (comença, concretament, el 9 de gener de 1458 i els últims béns posats a la venda ho foren el 30 d'abril de 1459). Aquestes dues escriptures notariales, conservades en un únic quadern de

74 folis de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona¹⁰, són ben conegudes pels estudiosos del comerç català i els seus actors principals, els mercaders (des del clàssic estudi de Claude Carrère el 1966 fins al més recent de Jaume Aurell del 1998)¹¹, però mai no ha estat analitzat de manera íntegra ni la seva llibreria estudiada en detall. Es dóna la circumstància que cap d'aquests estudis tampoc no ha anotat que Eloi de Navel, a més de mercader (de fet, així és com el presenten aquests dos instruments notarians), era, en el moment del seu òbit, drassaner del General de Catalunya, i tampoc que, al mateix arxiu, es conserva un quadern complementari a l'inventari i l'encant de béns: el *Liber negociorum ma[nu]missorie et hereditatis venerabilis Alodii de Navel, quondam, mercatoris civis Barchinone*¹², que correspon a les gestions dutes a terme pels marmessors testamentaris d'Eloi de Navel, Jaume Ros i Lluís Setantí, ciutadans de Barcelona. Tots aquests documents (inventari i encant de béns i llibre de marmessoria) s'haurien d'interpretar en funció del testament del difunt Eloi de Navel. Malauradament, però, l'únic que sabem de la seva darrera voluntat és que la va atorgar a la notaria de Mateu Safont¹³.

Un dels elements que més ha cridat l'atenció dels estudiosos de la vida privada i professional dels mercaders catalans, de la seva formació i cultura, ha estat l'existència o no de biblioteques entre els seus béns. La seva anàlisi ens permet apropar-nos a la seva religiositat, a les seves lectures professionals (a través dels llibres d'*art de mercaderia* i d'altres, com tindrem ocasió de veure en el cas d'Eloi de Navel) i, fins i tot, als seus interessos per disciplines o matèries molt allunyades de la seva activitat (filosofia, gramàtica, poesia, etc.). Els inventaris i les subhastes de béns, dins l'àmplia tipologia que ofereix la documentació notarial, són els instruments més rics en aquesta informació, tot i les limitacions que puguin presentar¹⁴.

L'inventari de béns d'Eloi de Navel, realitzat entre les dates esmentades més amunt, ocupa els folis 1 a 35 del quadern i relaciona tots els objectes trobats a la casa (o «alberch») que el difunt posseïa al carrer dels Ollers, al capdamunt del carrer dels Còdols, que era alhora la seva vivenda privada i professional, amb una descripció quasi fotogràfica dels objectes que el notari trobava a les diverses estances de la casa (botiga, celler, escriptori, estable, hort, menjador, pastador, pati, «privada» -o cambra del difunt Eloi de Navel-, etc). Gairebé tots els llibres, excepte els dos primers (vegeu document I de l'annex), es trobaren, no pas a l'escriptori, com és el més habitual en els inventaris conservats, sinó «en la cambreta qui és sobre lo scriptori». Molts llibres i documents relacionats amb les seves activitats com a drassaner també es trobaven en aquestes dues estances (n'oferim una mostra en l'esmentat document I), així com altra paperassa del seu pare i del seu germà. El darrer dia de l'inventari, el 14 de juliol, també es fa relació d'alguns objectes del difunt que es trobaven «en la dressana» i en d'altres «alberchs» que el difunt posseïa a Barcelona ciutat, entre els quals, però, no es menciona cap llibre ni document.

L'encant de béns, que comprèn els folis 36 a 74, es va dur a terme a la plaça de la Llotja de Barcelona entre les dates que hem indicat més amunt i no consigna cap dada d'interès sobre el possible destí dels llibres del difunt.

Les notícies recollides al *Liber negotiorum manumissorie* són interessants perquè, com tindrem ocasió de veure a l'apartat següent, amplien la informació d'alguns dels ítems libraris de l'inventari, del destí d'alguns dels còdexs.

■ LA LLIBRERIA D'ELOI DE NAVEL

Com hem indicat més amunt i es pot observar al document I de l'annex, tots els llibres s'inventariaren «en la cambreta qui és sobre lo scriptori» (excepte els dos primers). En conjunt, la biblioteca d'Eloi de Navel sumava un total de 52 llibres (però hem de tenir en compte que dos eren una penyora del ciutadà Ramon Savall -ítems núm. 33-34- i vuit més eren del mestre Joan Llobet -ítem núm. 43).

La primera constatació que podem fer a partir de la relació de llibres és que no estem davant d'una biblioteca professional (com s'esdevé sovint amb els cas d'altres grups socials com els apotecaris, juristes, notaris i d'altres). Els títols professionals hi brillen per la seva absència: no té, per posar un exemple testimoniats en d'altres mercaders, cap exemplar del *Llibre del Consolat de Mar* ni cap dels anomenats per la documentació llibre d'*Art de mercaderia*. L'únic llibre relacionat estretament amb la seva feina d'administrador a les drassanes és una *Ordinació feta pel Rei sobre l'armament de les fustes* (ítem núm. 12)¹⁵.

Una segona constatació a fer és la presència aclaparadora de manuscrits eiximenians en poder d'Eloi de Navel. És ben coneguda la lloa a l'art de la mercaderia, el panegíric del mercader fet pel gironí Francesc Eiximenis en el que es considera el seu tractat polític, el *Regiment de prínceps, de les ciutats e de la cosa pública* inclòs en el *Dotzè del Crestià*, que veia en l'existència, multiplicació i activitat mercantil un signe inequívoc de la prosperitat del Principat¹⁶. Sembla que aquesta admiració era mútua ja que, si hi ha un autor català gairebé omnipresent a les biblioteques dels mercaders, aquest és Eiximenis, a molta

distància d'altres com els mallorquins Ramon Lull i Nicolau de Pacs. Eloi de Navel tenia un total de 9 manuscrits la identificació dels quals permet afirmar que eren d'Eiximenis (ítems núm. 10, 11, 26, 28, 30, 34, 36, 41, 42) i algun de dubtós (ítem núm. 31). Així, hi són representats els seus dos títols més difosos, el *Llibre dels Àngels* (ítem núm. 10) i el *Llibre de les Dones* (ítem núm. 26), així com el tractat vocacional *Scala Dei* (ítem núm. 41), inclòs originàriament en aquest darrer títol. De la magna i inacabada enciclopèdia *Lo Crestià*, tenim constància de textos del *Primer del Crestià* (ítem núm. 42), del *Terç del Crestià* (ítem núm. 30) i del *Dotzè del Crestià* (ítem núm. 34; aquest darrer no és propietat d'Eloi de Navel, tal com recull l'anotació notarial, sinó del ciutadà Ramon Savall, que el té en penyora com a garantia d'un deute amb el difunt Navel). Guillem Fontana, com és sabut, fou el traductor que «tornà de letí en romans» les obres *Psalterium laudatorium* i *Expositio in psalmos paenitentiales*, atribuïdes a Eiximenis (ítems núm. 11 i 36). La seva llibreria també enregistra una *Vita Christi* en català (ítem núm. 31), però les dades de la descripció no ens permeten d'identificar-la de forma categòrica amb l'obra homònima del menoret gironí (ni tampoc amb cap altre dels títols homònims que circularen a l'època). Encara tenim constància d'un altre text d'Eiximenis el títol del qual no es pot llegir pel mal estat de conservació del document (ítem núm. 28). Una quarta part dels manuscrits propietat d'Eloi de Navel eren, doncs, textos d'Eiximenis.

El mallorquí Nicolau de Pacs, autor d'una *Doctrina moral* en català adreçada a l'educació dels infants, també és present en aquesta biblioteca (ítem núm. 15).

Una tercera constatació lligada amb l'apartat anterior

es refereix a la llengua en què eren escrits els còdexs. Si tenim en compte les indicacions del notari que els inventarià, a més de la desena de textos eiximenians, tots escrits en català, hi hauria un total de 18 llibres més escrits «en pla», entre els quals es troben, per exemple, una traducció del *De officiis* de Ciceró, un exemplar jurídic del *Codi* i una *Bíblia*. De la desena restant de llibres, alguns eren també en català, malgrat que la descripció no aporta cap dada que permeti afirmar-ho (és el cas, per exemple, del *Gamaliel*); d'altres compten amb traducció catalana (per exemple, el *Breviari d'amor*) i, finalment, alguns altres semblen escrits originàriament en català (és el cas

de l'*Ordinació feta per lo Senyor Rei sobre l'armament de les fustes, les Guerres del Rei* o el llibre *De matèries d'escriure i caplletres*). Només en una ocasió, i per parlar de «VIII. llibres ... tots en letí ... los quals dix eren de mestre Johan Lobet» s'anota la circumstància de la llengua llatina per als còdexs (i és ben significatiu que sigui en ocasió de llibres que no eren de la seva propietat). Podem concloure,

doncs, que és una biblioteca composta quasi totalment de textos en català. No tenim cap dada que ens permeti dubtar del fet que eren textos que responien a interessos del difunt Eloi de Navel, el contingut dels quals passarem a esmentar tot seguit de forma sumària.

Hem parlat d'un primer gran grup de textos d'Eiximenis. Un segon grup de textos a la llibreria d'Eloi de Navel el constitueixen els textos religiosos: el *Breviari* (ítem núm. 35), la *Bíblia* (ítem núm. 32), els *Evangelis* (ítem núm. 1,5), el *Saltiri* (ítem núm. 35), molts dels quals «en pla», tot i les prohibicions de llegir en llengües vernacles alguns d'aquests textos, així com alguns exemples literaris representatius de la religiositat popular: en són una bona

mostra en aquesta llibreria el *Bisbe de Jaén* (ítem núm. 7), el *Gamaliel* (ítem núm. 18), el *Llibre de sant Onofre* (ítem núm. 20), el *Flos sanctorum* «en pla» (ítem núm. 25) o les *Hores* escrites «de letra ffrancesa» (ítem núm. 40).

Sense deixar l'àmbit de la religió, identifiquem un resum o compendi a l'obra *De salute anime* atribuïda a sant Agustí (ítem núm. 9), una traducció catalana de les *Moralia in Job* de sant Gregori (ítem núm. 33; en realitat, aquest còdex i el de l'ítem núm. 34 eren propietat de Ramon Savall), una versió catalana del *Breviloquium de virtutibus principum* de Joan de Gal·les (ítem núm. 13) i, també en català, una glossa al *Saltiri* de Nicolau de Lira (ítem núm. 27). Els llibres no són els únics indicis de la religiositat d'Eloi de Navel (i, per extensió, de l'època): en el seu inventari es consignen béns mobles de clar contingut devocional (oratoris, retaules, tapissos i, fins i tot, una vidriera «ab la imatge de madona ab lo Ihesús al bras»).

A més d'aquests dos grans blocs temàtics, a la llibreria d'Eloi de Navel s'identifica un còdex amb el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaut de Béziers (ítem núm. 8), un amb les *Guerres del Rei* (ítem núm. 14, text de contingut històric o pseudohistòric), una traducció catalana del *De officiis* de Ciceró (ítem núm. 22) i una altra amb les *Històries Troyanes* de Guido delle Colonne (ítem núm. 24); «en pla» és també el *Codi* consignat a la seva llibreria (ítem núm. 29) i un llibre de *Medicina* (ítem núm. 37), el nom i autor del qual no ens és facilitat.

Finalment, tenim també uns quans títols d'identificació problemàtica: un *Llibre de paciència* (ítem núm. 4), un *Climaco* «en pla» (ítem núm. 6)¹⁷, un *Alexandre* (ítem núm. 21)¹⁸, un curiós llibre *De matèries d'escriure i caplle-*

tres (ítem núm. 23)¹⁹ i un *Llibre de vera creença i vera obediència* (ítem núm. 39).

□ Apreciacions avant la lettre

No voldríem deixar l'inventari dels llibres d'Eloi de Navel sense parlar de les apreciacions de tipus paleogràfic i codicològic *avant la lettre* que es poden llegir. Si bé és freqüent que els fedataris facin observacions sobre l'enquadernació, la il·luminació o l'estat de conservació dels còdexs (en bona mesura, aquests són els elements que determinen, juntament amb el text de què es tracti, el valor econòmic del manuscrit), no ho és tant que facin indicacions sobre la «letra» o escriptura (i en aquesta llibreria n'hi ha un bon grapat).

L'enquadernació de gairebé tots els llibres hi és recollida amb major o menor detall. Si n'haguéssim de destacar algunes serien les cobertes oripellades («picades d'or», és a dir, cobertes de pell tractades amb finíssimes làmines d'or) d'un llibre d'*Evangelis* i *Goigs* marians (ítem núm. 1), on són representats

també la Verge amb el Nen, en una banda, i sant Pere a l'altra, les d'un *Breviari* (ítem núm. 35), les d'un llibre de *Salms* eiximenians en traducció de Guillem Fontana (ítem núm. 36) i les d'un llibre d'*Hores* (ítem núm. 40).

Semblantment passa amb la il·luminació: es dóna la descripció de caplletres historiades i miniades d'una desena de manuscrits. Estalviem al lector el detall de la relació completa d'aquestes descripcions (ítems núm. 3, 4, 8, 9, 12, 26, 35, 37, 40 i 41), una bona mostra de les quals és la que fa referència a la il·luminació d'un *Saltiri* (ítem núm. 3) amb les caplletres grans daurades, les petites de colors atzur i vermell, i miniatures com una de la Verge amb el nen Jesús seguides de «moltes altres istòries».

Les referències a la «letra» també són variades. Les anotacions poden fer referència o bé a la mida (la lletra grossa dels ítems núm. 3,8 i 9, que s'alterna, en el primer cas, amb una lletra menuda en part del còdex), bé a la suposada antiguitat (la «letra antiga» de l'ítem núm. 19), o bé a la qualitat (la «mala letra» de l'ítem núm. 33), o bé, finalment, a algun tret de la morfologia (la «letra rodona» de l'ítem núm. 36 o la «letra tellada» de l'ítem núm. 37, segurament per indicar, respectivament, una gòtica librària textual i algun tipus de gòtica cursiva). ¿És possible que el notari que inventarià aquesta biblioteca s'hagi orientat amb el llibre *De matèries d'escriure i caplletres* que s'hi conservava?...

D'un còdex de la llibreria d'Eloi de Navel fins i tot en tenim una referència heràldica: les «armes de fra Luys de Mur» del *Llibre de paciència*²⁰.

Hem recollit de forma sumària la informació proporcionada per l'inventari i encant de béns. Un segon document per conèixer les més que probables lectures del difunt Eloi és també, com hem dit més amunt, l'instrument notarial que consigna les gestions dels seus marmessors en compliment del testament. Aquest *Liber negociorum manumissorie* d'Eloi de Navel permet llegir, no sense dificultats a causa del pèsim estat de conservació en què ens ha arribat, notícies complementàries sobre els ítems libraris núm. 33, 34, 42 i 43.

En concret, la primera notícia, datada el 23 de gener de 1458, permet saber que els seus marmessors testamentaris, Jaume Ros i Lluís Setantí, reconeixen a Serena, vídua del difunt Eloi de Navel, la restitució de 3 llibres: els dos que corresponen als ítems núm. 33 i 34 de l'inventari (és a dir, les *Moralia in Job* de sant Gregori i el *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis, el propietari dels quals era en realitat en Ramon Savall, que els tenia empenyorats per 24 lliures i 5 sous al difunt Eloi de Navel) i un tercer, corresponent a l'ítem núm. 42 (un exemplar del *Primer del Crestià* d'Eiximenis); l'estat del document no permet clarificar el paper d'Antoni Ramon, àlies Corró, reconegut llibreter, que sembla ser la persona que els tenia en el moment de la restitució.

Una segona informació, datada el 5 de juny del mateix any, està estretament relacionada amb l'anterior: encara

que incompleta pel pèsim estat de conservació de l'original, la seva lectura permet deduir que Bertran Raimon Savall, cavaller domiciliat a la ciutat de Barcelona i hereu universal de Ramon Savall, ciutadà, reconeix als esmentats marmessors haver rebut la primera part del *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis que el seu pare tenia empenyorat amb Eloi de Navel (ítem núm. 34). Aquesta època notarial permet afirmar que Bertran Raimon Savall no ha satisfet el deute del seu pare, amb la qual cosa el més probable és que Bertran Raimon Savall hagi recuperat aquest llibre del seu pare per desig exprés del difunt Eloi de Navel, que li hauria perdonat parcialment el deute (¿com explicar sinó que no parli de l'altre llibre empenyorat (ítem núm. 33)?²¹.

Més interessant és la darrera notícia: el 7 d'agost de 1459, més de dos anys després de la mort d'Eloi de Navel, el «mestre Johan Lobet», ja esmentat a l'inventari de béns, reconeix haver rebut de Jaume Ros, un dels marmessors testamentaris del difunt Eloi, els «VIII. llibres ... tots en letí, de diverses formas, los quals dix eren» seus (vegeu document II de l'annex). La novetat d'aquesta època de la marmessoria és que ens permet conèixer els títols d'aquests 8 còdexs (la qual cosa no succeïa amb l'ítem núm. 43 de l'inventari) i identificar millor el seu legítim propietari, fra Joan Llobet, de l'Orde dels Fraterns de Barcelona, «magister in Sacra Pagina» (és a dir, mestre en Teologia).

No oblidem que, a més del seu aprenentatge *morando in arte*, els mercaders com Eloi de Navel podien formar-se intel·lectualment i adquirir coneixements professionals a través dels llibres. Alguns d'aquests, a més, eren una part fonamental del seu entreteniment i, en bona mesura, de la seva religiositat. La llibreria dels Navel n'és una bona prova.

ANNEXOS

DOCUMENT I

1457, juliol, 4. Barcelona

Inventari dels llibres relictos per Eloi de Navel, mercader, ciutadà de Barcelona.

AHCB. *Notarials*, I.10, s.n., fols. 15v, 21v, 26v-28v.

Citat CARRÈRE, C. «La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du XVe siècle», *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1966), pp. 263-292 (espec.pp. 276, 281, 284-290).

Cit. BATLLE, C. «Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV». En: *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime. Colloque de la Casa de Velázquez*, Madrid 17-19 nov. 1980. Paris: 1981, p. 24.

Cit. AURELL, J. i RUBIÉS, J.P. «Els mercaders catalans i la cultura, de l'Edat Mitjana al Renaixement», *Anuario de Estudios Medievales*, 23 (1993), pp. 221-255 (esp.pp. 246-247).

Edició IGLESIAS, J.A. *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona, 1996 (en curs de publicació a la Fundació Noguera de Barcelona), vol. I (pp. 126-137) i II (edició: doc. 266, pp. 660-664).

Cit. AURELL, J. i RUBIÉS, J.P. *La cultura del mercader en la Barcelona del siglo XV*. Editorial Omega, Barcelona 1998, pp. 123, 155, 228, 244.

juliol, 5

[...]

En la cambra maior de la dita casa

[...]

1. /f.15v. [Primo], un libret petit, poch maior que lo cap del [...], ab les cubertes obrades de fil d'or ab agulla, en la una part de les quals és nostra Dona ab lo Jhesús al bras e en l'altre part sent Pere, en lo qual ha dos *Evangelis* e los .VII. *goigs de nostra Dona*.

[...]

juliol, 7

/f.21v. En lo scriptori de la dita casa

[...]

2. Item, un libre cubert de pregamí, larch, en lo qual pot haver entorn mitge mà de paper^a, intitulat *Libra de vana gloria*.

Item, un altre libre ab les cubertes de pergamí, scrit en paper, de forma de full, fet per rahó de l'administració tenguda per los honorables en Barthomeu e Johan de Navel dels comptes de la Diputació.

[...]

Item, alguns memorials fahents per la Diputació per la qüestió d'en taquí e d'altres.

Item, dos plechs d'albarans.

[...]

/f.22. Item, un libre scrit en paper ab cubertes de pergamí intitulat *Libre de inventaris fet per n'Aloy de Navel per ésser-li memòria qui ha dar compte de galeres e ferres en son temps*.

Item, un plech de inventaris de liurances fetes de galeas e altres coses del General qui stan a la draçana.

[...]

Item, un libre scrit en paper en què ha scrit algunes *Ordinacions* e una [...]

[...]

Item, un libre scrit en paper ab les cubertes de pergamí, intitulat *Compte de rebudes e dates per lo defunt fetes com a drassaner de algunes coses de la draçana*.

[...]

Item, .IIII. librets petits de forma de mig full, cubertes de pergamí, en què són continuades les reebudes fetes per en Barthomeu de Navel de la bolla de Barchinona entrades e exides del General.

[etc]

[...]

En la cambreta qui és sobre lo scriptori

[...]

Item, en lo dit armari en la casa del mig foren trobats los libres següents:

3. Primo, un *Saltiri* scrit en pregamins, de letra grossa, capletrat d'or, ab les capletres petites d'atzur e vermelles. En lo principi del qual és lo *Compter* e après los .IIII. *Evangelis*, e après la ymatge de nostre Dona ab lo Jhesús al bras e moltes altres istòries; après^b, en la fi, és l'*Offici de nostre Dona* de letra manuda, ab les cubertes de post ab cubertes de cuyro vermell engrutades, ab dos tenca-do[r]s^c, en los caps gornits d'argent.

4. Item, un libre de forma de full, scrit en paper cister-

nat de pregamí, capletrat de letres vermeles e atzur. En lo qual és la rúbrica del dit libre, ab cubertes de posts vermelles empremtades, ab sinch bolles en cascuna post, ab .l.iii. tencadors, ab les armes de fra Luys de Mur, appellat *Libre de paciència*.

5. Item, un libre scrit en pregamins, de forma menor, ab cubertes [verdes]^d, ab sinch bolles en cascuna post e dos tancado[r]s, appellat *Libre [dels Evan]gelis*, en^e pla, qui's canten per tot l'any, axí en dies festius com [no festius].

6. Item, un libre scrit en paper, sisternat de pregamins [...], appellat *Climaco*, en^f pla, ab cubertes vermelles empremtades, ab sinch bolles en cascuna post e dos tencadors.

7. /f.27. Item, un libre scrit en paper, ab colandells, en pla, ab se taula, ab cubertes de aluda vermella, ab .X. bolles e dos tencadors, appellat *Lo bisbe de Jahent*.

8. Item, un libre gran de forma maior, a colandells, ab letra grossa, appellat *Breviari de amors*, istoriat, ab se taula, ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e .l.iii. tencadors.

9. Item, un libret petit, scrit en pregamins, de letra grossa^g, capletrat d'or, appellat *Compendium salutis anime*, ab cubertes vermelles emprantades, ab dos tencadors.

10. Item, un libre gran de forma maior, scrit en paper, a colandells, sisternat de pregamí, appellat *Libre dels Àngells*, ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e .l.iii. tencadors.

11. Item, un libret petit de forma menor, scrit en paper, en pla, fet per mestre *Ffrancesch Aximenis*, en lo qual són molts *Psalms* tornats de lettí en romans, ab les cubertes de posts ab aluda negra, .X. bolles e dos gaffets.

12. Item, un libre de forma de full, scrit en paper, capletrat de vermell e atzur, ab posts e cubertes blaves, ab .X. bolles e dos tencadors, appellat *Ordinació feta per lo Senyor Rey sobre lo armament de les fustes*.

13. Item, un libre scrit en pla, en pergamins, ab cubertes vermelles emprantades, bullonades ab .X. bolles e dos gaffets, appellat *Breviloqui de les virtuts dels antichs prínceps e filosòffs*, compost per Johan Galeners, del Orde de framenors.

14. Item, un libre gran scrit en paper, ab cubertes vermelles, en què ha^h *Guerres del Rey*, ab les cubertes vermelles, ab .X. bolles e dos gaffets.

15. Item, un libre scrit en pla, en paper, a colandells, ab cubertes vermelles, [ab .X. bolles] e dos gaffets, appellat *Doctrina moral* feta per en Pax de Malorques.

16ⁱ [Item, un libre scrit] en pla, en pergamins, a forma de colandells, ab caple[tres ...] ab sa taula, e la primera carta del libre és cap[letrada ... ab les cubertes] empremtades, ab dos tencadors e .X. bolles [...]

17. /f.27v. Item, un libre scrit en paper, a colandells, en pla, ab cubertes verdes, ab .X. bolles e dos tencadors, appellat *Boeci, De consolació*.

18. Item, un libre scrit en paper, de forma menor, ab cubertes vermelles, .X. bolles e dos gaffets, appellat *Gammaliel*.

19. Item, un libre scrit en paper, de letra antiga, en què ha diverses obres en pla, ab cubertes burelles, ab dos gaffets e .X. bolles.

20. Item, un libre de forma menor, scrit en paper, ab cubertes blaves, ab .X. bolles e dos gaffets, appellat *Libre de sent Anoffre*.

21. Item, un libre gran scrit en paper, a colandells, ab cubertes vermelles, ab .X. bolles e dos gaffets, appellat *Alaxandre*, en pla.

22. Item, un libre gran scrit en paper, a colandells, ab cubertes verdes, ab .l.iii. gaffets e .X. bolles, appellat *Tulli, De officis*, en pla.

23. Item, un libre gran *De matèries de scriure e capletres*, ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e dos gaffets.

24. Item, un libre scrit en paper, a^k colandells, ab les cubertes vermelles, .X. bolles e dos gaffets^l, [appellat] *Istòries Troyanes*, en pla.

25. Item, un libre gran de forma maior, scrit en paper^m, a colandells, ab cubertes de posts burelles, .X. bolles e .l.iii. gaffets, appellat *Fflos sanctorum*, en pla.

26. Item, un libre scrit en paper cisternat de pregamí, a colandells, ab lesⁿ capletres de atzur e vermell, ab títols vermelles, ab cubertes vermelles, emprantades, ab .X. bolles e .l.iii. gaffets, appellat lo *Libre de les Dones*.

27. Item, un libre de forma de full, escrit en paper sisternat de pergami, ab cubertes vermelles emprantades, ab quatre gaffets [...], appellat *Nicholau de Lira*, en pla, *Sobre lo Saltiri*.

28. Item, un libre de forma maior, sisternat [de pergami], fet a colandells en pla [...], ab .X. bolles [e .IIII. gaffets ...], appellat *Ffrancesch Aximenis*.

29. /f.28. Item, un libre escrit en pergami appellat lo *Codi*, en pla.

30. Item, un libre de forma maior, escrit en paper e sisternat de pregamins, fet a colandells, en pla, ab cubertes vermelles, ab .XV. bolles a cascuna part e .IIII. tancadors, appellat lo *Terç del Christià*.

31. Item, un altre libre de forma maior, escrit en paper sisternat de pregamins, fet en pla, ab les cubertes vermelles emprantades, ab .V. bolles en cascuna part e .IIII. tancadors, appellat lo *Vita Christi*.

32. Item, una^a *Bíblia* escrita en pla, ab dos volums^p, en paper, sisternada de pregami, feta a colandells, ab les cubertes de cascun volum vermelles, emprantades, ab sinch bolles foredades en cascuna post e .IIII. gaffets en cascun volum^q.

33. Item, un libre escrit en paper, en pla', a colandells, mala letra, ab cubertes vermelles, ab .IIII. tencadors e .X. bolles, appellat *Moral de lob*.

34. Item, un altre libre escrit en paper e sisternat de pregamins, ab cubertes vermelles, .IIII. gaffets e .X. bolles, fet a colandells, appellat lo *Dotzè del Christià*. Los quals prop dos llibres són d'en Ramon Çavall, ciutadà, stan [en] penyora per .XXIIII. lliures e .V. sous.

35. Item, un *Breviari de cambra romà*. Al principi comensa lo *Dominical* e en mig lo *Conter*, e après lo *Saltiri*, e après lo *Santoral*, capletrat de letres blaves e d'or e atzur, picat d'or, ab cubertes de posts vermelles emprantades, ab dos tancadors d'argent daurats ab una setra a cascun tancador.

juliol, 8

36. Item, un libre escrit en pergamins, de forma menor, ab los *Psalms* qui començan al cap de la pàgina, escrit de letra rodona, en pla, ab les cubertes verdes, picat d'or, ab [.X. bolles e dos] gaffets, appellat Guillem Fontana.

37. Item, un libre escrit en pergamins de forma menor, en^a pla, de letra tellada, capletrat [d'or ab cubertes] vermelles emprantades, abⁱ dos gaffets, appellat *Libre de medi[cina]*.

38^a [Item, un libre ... de forma] menor, en pla, capletrat de vermell [...], ab cubertes ver[.....]

39. /f.28v. Item, un altre libre escrit en paper sisternat de pregami, de forma menor, ab cubertes verdes^v emprantades, ab dos gaffets e .X. bolles, appellat *Libre de vere creença e vera obediència*.

40. Item, unes Hores de letra ffrancesa, capletrades d'or e atzur, picades d'or, istoriades, en que són primerament lo *Compter*, segonament l'*Offici de nostra Dona*, terçerament los .VII. *Psalms* e après l'*Offici del sant Spirit*, la *missa de nostra Dona*, *Offici de morts* ab les cubertes vermelles emprantades, ab dos gaffets, cubertes de cabrit vermell.

41. Item, un libre escrit en paper de forma menor, sisternat de pregami, escrit en pla, capletrat de vermell e atzur, ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e dos gaffets, appellat *Escala Dei*, fet per mestre Ffrancesch Aximenis.

42. Item, un libre gran, de forma maior, escrit en paper sisternat de pregami^h, fet a colandells, en pla, ab sa taula, ab les cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e .IIII. gaffets, appellat lo *Primer del Christià* fet per mestre Ffrancesch Aximenis.

43. Item^v, .VIII. llibres, los .VI. ab posts e^z dos ab cubertes engrutades, tots en letí, de diverses formas, los quals dix eren de mestre Johan Lobet.

44. Item, uns *Set psalms penitencials* en pla, escrits en pergami, ab les cubertes vermelles e un gaffet.

45. Item, un altre libre escrit en pregamins, petit, ab cubertes vermelles emprantades e un gaffet d'argent^{aa}, en què és lo *Compter*, los *Set psalms* [en letí e los *Set psalms* en pla, los .VII. *peccats mortals*, los .X. *manaments*, los [.VIII. *Officis*] de morts en pla, e altres *Oracions*.

Item, una capsa en què staven los dits llibres.

f.31v. Item, en un armari del dit scriptori foren trobades les coses següents:

Primo, ...

Item, dues *cartes de navagar*, en la una ha compassos e en l'altre no.

Item, una altre *carta de navagar*.

Item, un *mapamundi*.

^a segueix cancel·lat en l.- ^b segueix cancel·lat en et e.- ^c segueix cancel·lat gor[nits].- ^d el protocol es troba en mal estat a causa de la humitat i l'acció dels corcs, per la qual cosa la lectura de diverses paraules del document de vegades no és gens clara. Quan això és així, ho expressem amb [...]; les que hem pogut llegir, tot i el pèssim estat de conservació, les escrivim també entre [...].- ^e en pla interlineat.- ^f en pla interlineat.- ^g segueix cancel·lat lm.- ^h ha interlineat.- ⁱ segueix una altra anotació librària de lectura parcial.- ^k a colandells interlineat.- ^l segueix cancel·lat appellat.- ^m segueix cancel·lat ab los.- ⁿ segueix cancel·lat cubertes.- ^o una interlineat, damunt de dos vol[ums] cancel·lat.- ^p segueix repetit i cancel·lat escrita en pla.- ^q segueix cancel·lat appellat.- ^r en pla interlineat.- ^s en pla interlineat.- ^t segueix cancel·lat .X.- ^u segueix una altra anotació librària de lectura parcial.- ^v segueix cancel·lat ab.- ^x segueix cancel·lat ab.- ^y segueix cancel·lat un libre.- ^z segueix cancel·lat lelung.

^{aa} d'argent interlineat.

DOCUMENT II

1457, juliol, 8. Barcelona

Llibre de la marmessoria i herència d'Eloi de Navel, mercader, ciutadà de Barcelona.

AHCB. *Notarials*, XI.21, s.n., 29 ff.

1458, gener, 23

/f.6v. Jaume Ros i Lluís Setantí, ciutadans de Barcelona, marmessors testamentaris d'Eloi de Navel, mercader, ciutadà de Barcelona, reconeixen a la seva vídua, Serena, la restitució de tres llibres: els dos que havien estat empenyorats per Ramon Savall, ciutadà [ítems núm. 33 i 34 de l'inventari] i el corresponent al Primer del Crestià d'Eiximenis [ítem núm. 42]. Intervé en la restitució Antoni Corró, llibreter de Barcelona.

1458, juny, 5

/f.11v. Bertran Raimon Savall, cavaller domiciliat a la ciutat de Barcelona i hereu universal de Ramon Savall, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Ros i Lluís Setantí, marmessors testamentaris d'Eloi de Navel:

«quendam librum scriptum in papiru et sisternatum in pergameno, forme maioris, cohopertum postibus et correis vermilibus, vocatum Prima pars .XII. libri del Christià compositum a ffratre Francischo Eximenis. Et quem librum [...] venerabilis Alodius de Navel in pignore tenebat a dicto quondam patre meo pro [...] (ítem núm. 34).

1459, agost, 7

/f.29. Fra Joan Llobet, magister in Sacra Pagina, OFM de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Ros, marmessor testamentari d'Eloi de Navel, «libros et bona sequentia»:

1. Primo, un *Breviari romà* escrit en pergamins, ab capletres d'or, molt bell.

2. Item, un *Decret*, cubert de vermell.

3. Item, una *Taula de Decret*, cuberta de aluda blanca.

4. Item, una *Suma Aurea* en dos volums, l'hu cubert de vermell, l'altre de blau, poquets.

5. Item, un libre cubert de vert, /f.29v. qui és *Suma de Veyll e Novell Testament*, escrit en paper.

6. Item, un *Stímol de amor de Bonaventura*, de paper poquet, cubert de posts.

7. Item, un *Vita Christi de Bonaventura*, de paper poquet, cubert de posts.

8. Item, un libret petit de *Suma de vicis e virtuts*, ab lo *Breviloqui de Bonaventura*.

Item, alguns sisterns de paper scrits, cusits en una carta de pergamí.

NOTES

1 Així ho recullen els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. I. Anys 1411 a 1539*, Ed. de SANS i TRAVÉ, J.Ma. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1994, p. 40 (des d'aquest moment: *Dietaris de la Generalitat*) i el *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, Ed. de SANS i TRAVÉ, J.Ma. Fundació Noguera, Barcelona 1992, p.15 (des d'ara, *Llibre de Jornades*). No seguirem l'ordre cronològic d'edició perquè el *Llibre de Jornades* té una dependència estreta amb els *Dietaris de la Generalitat* en haver aprofitat moltes de les notícies enregistrades aquí en primer lloc; malgrat això, en ésser el notari Jaume Safont coetani a molts dels fets que narra, el seu testimoni és important perquè de vegades completa algunes de les notícies cronístiques: vegeu, sinó, el que diem a la nota 5. Sobre la relació entre aquests dos dietaris, vegeu tot el punt II.1 del *Llibre de Jornades*, ps. XXXVII-LXVI. La consulta d'un altre dietari d'aquesta època, el *Manual de novells ardots vulgarment apellat Dietari del antich Consell barceloní* (editat a Barcelona a partir de 1892), que recull esdeveniments relacionats amb el municipi de Barcelona, encara que no exclusivament, no ens ha proporcionat cap notícia sobre els Navel al capdavant de les Drassanes (tampoc no ens ha de sorprendre: aquestes depenen del General de Catalunya i no pas del Consell).

2 Així ho consignen les anotacions als *Dietaris de la Generalitat*, p. 52, i al *Llibre de Jornades*, p. 23, datades el 12 de setembre de 1427, per les quals sabem que Bartomeu de Navel serà, a la pràctica, la persona que exercirà les funcions encomanades en principi a Galceran de Mataró, «president al offici del regent los comptes de la Deputació del dit General», el qual, per «sa antiquitat e vellesa» no estava en les millors condicions per desenvolupar el càrrec (el «regent dels comptes» era, en la nostra terminologia actual, el caixer de la Diputació del General, el qual disposava sovint, com en aquest cas, d'un ajudant que l'auxiliava en les seves funcions de comptabilitat). No s'especifica, però, el salari de Bartomeu de Navel, només que aquest «sia content de la remuneració que li serà feta per deputats e oïdors [del General] per lo servey que farà» i que aquesta nova tasca no afectarà el seu càrrec de drassaner ni els emoluments que se'n deriven.

3 Concretament, el 17 de novembre de 1434 és encarregat, amb un salari de 100 lliures, d'administrar les «XI bolles que fan collir [els diputats i oïdors del General] per ordinació de la Cort» (*Dietaris de la Generalitat*, p. 61; *Llibre de Jornades*, p. 32). El «dret de bolla» era un dels impostos o «generalitats» que gravava els teixits autòctons i estrangers.

4 *Dietaris de la Generalitat*, p. 72; *Llibre de Jornades*, p. 39.

5 *Dietaris de la Generalitat*, p. 72; *Llibre de Jornades*, p. 40. Curiosament, mentre que en els *Dietaris de la Generalitat* trobem altres referències a actuacions de Joan de Navel en raó del seu ofici a les pp. 73-74, 76, 84, 93, 95-96 i 99 (on es consigna la seva mort el 27 de desembre de 1445), en cap es recull que és fill d'en Bartomeu de Navel, mentre que a l'única menció al *Llibre de Jornades* es fa constatar aquesta circumstància de parentiu.

6 *Dietaris de la Generalitat*, p. 72; *Llibre de Jornades*, p. 40. Altres mencions a activitats seves per encàrrec del General a les pp. 73, 83, 118-119 i 122 de l'edició dels *Dietaris de la Generalitat*.

7 *Diataris de la Generalitat*, p. 136; *Llibre de Jornades*, p. 98. La lectura de notícies com aquesta revela l'estreta dependència del segon manuscrit respecte del primer: es tracta gairebé d'una còpia literal.

8 Agraeixo a l'amic Lluís Cifuentes el seu desinteressat ajut en tot allò que fa referència a la història de la medicina catalana. Possiblement, com bé indica, és aquest context al qual s'al·ludeix en un poema català del metge Ferran d'Ayerbe que té per títol *De adversa fortuna* (o *Contra fortuna adversa*) conservat en el ms. 123 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. També es pot consultar CAMPS SOLDEVILA, M. *La pesta del segle XV a Catalunya*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1998.

9 *Diataris de la Generalitat*, p. 139; el *Llibre de Jornades* de Safont passa per alt la notícia del substitut d'Eloi de Navel. La remuneració de drassaner no ha canviat gens des que exercia el càrrec Guerau de Gausachs (i, potser, abans i tot).

10 AHCB. *Notarials*, I.10, s.n. 1457, juliol, 4. Inventari i encant d'Eloi de Navel, quòndam, mercader. Una taca d'humitat que afecta tot el quadern dificulta de vegades la lectura d'alguns dels seus passatges.

11 Per a la relació completa de treballs que n'han fet esment, vegeu l'aparat crític del document I.

12 AHCB. *Notarials*, XI.21, s.n. La marmessoria d'Eloi de Navel va tenir una durada compresa entre el 8 de juliol de 1457 (és a dir, va començar 4 dies després d'iniciar-se l'inventari de béns) i el 18 d'octubre de 1459. Tot i trobar-se en un estat de conservació pèssim, la seva lectura ens ha proporcionat dades interessants sobre aspectes relacionats amb la llibreria d'Eloi de Navel. Els marmessors testamentaris són també, alhora, els tutors dels nebots d'Eloi de Navel i, en part, hereus universals, Dalmau i Jaume de Navel, impúbbers, fills del difunt Joan de Navel (germà d'Eloi de Navel); l'altre beneficiari de l'herència d'Eloi de Navel és un cert Antoni, el cognom del qual no ha estat possible llegir, mercader de la vila de Cardona.

13 Entre els protocols notariais conservats de l'escribania de Mateu Safont no se'n troba cap de testaments: CASES I LOSCOS, L. *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. I. Segles XIII-XV*. Fundació Noguera, Barcelona, 2001, pp. 307-308.

14 No disposem d'espai per parlar en profunditat de les possibilitats i limitacions dels testaments, inventaris i subhastes per a la història del llibre i de la lectura: remetem al nostre treball IGLESIAS, J. A., «La documentació notarial y la historia del libro en Cataluña: algunas aportaciones recientes. Perspectivas de estudio». A: Sáez, C. & Pacheco, R. (Eds), *'Conceptos'. Actas del III Congreso de Historia de la Cultura Escrita*. Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, 1998, pp. 169-188.

15 També tenia, com es pot llegir al final del doc. I, unes *cartes de navegar* i, fins i tot, un *mapamundi*, però no els podem considerar llibres. Coneixem, en poder d'un altre mercader, Pere Saclosa, un *Llibre d'ordinacions d'armades* [IGLESIAS, J. A. *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*]. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona, 1996. El de Saclosa és el doc. 332, ítems 2,4], que és una mena de normativa marítima militar per al bon servei i govern dels estols reials. Vinculats a la

institució del Consolat de Mar hem identificat un text d'*Estils de Llotja*, curiosament en possessió de Pere Gros, beneficiat de Santa Maria del Mar, església que formava part del barri portuari de la Ribera [IGLESIAS, J. A. *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV*, doc. 127, ítem 4], i un altre amb *Ordinacions de la Llotja* que havia estat propietat de Pere Girona, llicenciat en dret civil [IGLESIAS, J. A. *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV*, doc. 149, ítem 22].

16 «Els mercaders són la vida de la terra on són, e són tresor de la cosa pública i, en altre lloc, entre los altres oficis que posen la cosa pública en bon estament són los mercaders, car terra on mercaderia corre i abunda, tostempes és plena e fèrtil e en bon estament», i d'altres afirmacions semblants; per a aquest elogi de la mercaderia, vegeu tot el capítol 389 d'EIXIMENIS, F. *Regiment de la cosa pública*, Hauf, A.G (Ed). Barcelona, 1983.

17 Aquest és un títol de difícil identificació. No creiem que es tracti d'una traducció catalana d'algun text de Joan Clímax, sant que va viure a cavall dels segles V i VI (el sobrenom, *Clímax*, li ve per ser autor d'un tractat de vida espiritual intítulat *Klimax*, és a dir, *Escala* en grec). Nosaltres no coneixem cap manuscrit en català d'aquest autor. És més probable que es tracti d'una traducció catalana de la popular *Dance Macabre* francesa atribuïda a Joan Climachus o Climages. A Catalunya es coneixen diversos manuscrits de la *Dansa de la Mort* (a més de representacions centenàries, com la de Verges, al Baix Empordà).

18 Novament, ens trobem amb un títol problemàtic. L'*Alexandre* pot correspondre a dos textos d'àmplia difusió a l'època: l'*Alexandreis* (o *Llibre d'Alexandre*) de Gautier de Châtillon, que recull les gestes d'Alexandre el Gran, o també al *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villiedieu, conegut text de gramàtica, enregistrat en els catàlegs dels llibres més pel nom de l'autor que no pas pel títol. Com que la descripció librària no dóna més dades (com ara, i fonamental, *l'incipit*) és impossible de fer una identificació inequívoca. A més d'aquest exemple i el de la nota anterior, en trobaríem d'altres de semblants a la llibreria de Navel.

19 Sembla un manual pràctic d'un escrivà de lletra rodona o d'un il·luminador. Tot i la seva excepcionalitat, per a època medieval coneixem l'existència de tractats d'aquesta mena: el ms. De Rossi 945 de la Biblioteca Palatina de Parma (Itàlia), ff. 1-20, conserva un d'aquests exemples de manual per a il·luminadors. El manuscrit, datat el 1262 i originari de l'Algarve portuguès, ofereix en 45 capítols breus fórmules i tractaments dels colors usats per a aquest art.

20 Les «armes» o signe heràldic de fra Lluís de Mur, la descripció de les quals no dóna el notari, han de correspondre's amb les dels Mur, llinatge noble català originari del castell de Mur (Pallars Jussà), el signe heràldic del qual es pot consultar a DE RIQUER, M. *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*. 2 vols. Quaderns Crema, Barcelona, 1983. Malauradament, tenim notícia de més d'un membre d'aquest llinatge de nom Lluís abans de 1457. Sens dubte, el més conegut dels Mur és Dalmau de Mur i de Cervelló († 1456), prelat que aconseguí la dignitat d'arquebisbe de Saragossa, polític i promotor de les arts (biòfil·lia, escultura, pintura, etc.).

21 El ciutadà Ramon Savall esmentat en els dos documents (inventari i llibre de marmessoria) podria ser el ciutadà homònim, conseller de la Ciutat de Barcelona, representat al *Retaulle dels Consellers* (o *de la Mare de Déu dels Consellers*) elaborat pel pintor Lluís Dalmau per a la capella del Consell de la Ciutat cap al 1445. El text de què parlem (el *Dotzè del Crestià* o *Regiment de prínceps, de les ciutats e de la cosa pública d'Eiximenis*) és una lectura més que apropiada per a un conseller de la Ciutat i el mateix Consell de la Ciutat en disposava de còpia pròpia.

